

Bilsem ve Proje Okullarına Devam Eden Ortaöğretim Öğrencilerinde Hataya Karşı Utanç ve Suçluluk ile Öz Güven Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship between Offence Related Feelings of Shame and Guilt and Self Confidence in Secondary School Students Attending Bilsem and Project Schools

İlkay GÜNER EŞERLER¹, Halime GÜNGÖR², Yaşar DİLBER³

¹Kestel Bilim ve Sanat Merkezi, Bursa

· ilkay.eserler@gmail.com · ORCID > 0000-0001-5092-4736

²Söke Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Aydın

· gungor.halime@gmail.com · ORCID > 0000-0002-3283-1250

³Gürsu Bilim ve Sanat Merkezi, Bursa

· yasardilber80@gmail.com · ORCID > 0000-0001-7994-2786

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10 Aralık/December 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 04 Eylül/September 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 42 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 679-714

Atıf/Cite as: Güner Eşerler, İ., Güngör, H., Dilber, Y. "Bilsem ve Proje Okullarına Devam Eden Ortaöğretim Öğrencilerinde Hataya Karşı Utanç ve Suçluluk ile Öz Güven Arasındaki İlişkinin İncelenmesi-Investigation of the Relationship between Offence Related Feelings of Shame and Guilt and Self Confidence in Secondary School Students Attending Bilsem and Project Schools"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ondokuz Mayıs University Journal of Faculty of Education, 42(2), December 2023: 679-714.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Halime GÜNGÖR

Etik Kurul Beyanı/Ethics Committee Approv: "Araştırma için Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 27.05.2022 tarihli ve 2022/17 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır."

BİLSEM VE PROJE OKULLARINA DEVAM EDEN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE HATAYA KARŞI UTANÇ VE SUÇLULUK İLE ÖZ GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Bursa ili bilim ve sanat merkezleri ile proje okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma örneklemini 2021-2022 istatistiklerine göre Bursa ilinde bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören 705 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma Bursa ilinde bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören lise öğrencilerine yönelik olduğu için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, gönüllülük esas alınmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği ve Öz Güven Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna ve alt boyutları olan utanç ve suçluluğa ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı, kız öğrencilerin utanç, suçluluk ve hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin hataya karşı utanç ve suçluluk ile öz güven duygusuna ilişkin algılarının Bilsem'e devam durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Öz güven ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven ve dış öz güven ile hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ve öz güven arasında düşük düzey negatif ilişki olduğu, öğrencilerinin öz güvenleri arttıkça hataya karşı utanç ve suçluluk duygularının azaldığı, öz güvenleri azaldıkça hataya karşı utanç ve suçluluk duygularının arttığı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Hata, Suçluluk, Utanç, Öz Güven, Ortaöğretim, Öğrenci, Bilsem.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OFFENCE RELATED FEELINGS OF SHAME AND GUILT AND SELF CONFIDENCE IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS ATTENDING BİLSEM AND PROJECT SCHOOLS

ABSTRACT

This research's aim is to examine levels of high school students attending at different grade levels of science and art centers and project schools in Bursa on offence related feelings of shame and guilt and self confidence. This research is descriptive research in survey model. A quantitative research design was used. According to the statistics of 2021-2022, the research sample consists of 705 high school students attending at science and art centers and project schools in Bursa. Since the research was aimed at high school students attending at science and art centers and project schools in Bursa, a purposeful sampling method was used and volunteerism was taken as a basis. As data collection tools Personal Information Form, Offence Related Feelings of Shame and Guilt Scale and Self Confidence Scale were used in the research. It is seen that students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt about a mistake and their sub-dimensions of shame and guilt differ statistically according to gender, and female students' levels are higher than male students. It is seen that the students' perceptions on offence related feelings of self confidence and shame and guilt do not differ statistically significantly according to their attendance to Bilsem. It can be said that there is a low-level negative relationship between self confidence and offence related feelings on shame and guilt. So we can say that, the self confidence of the students increases, their offence related feelings of shame and guilt decrease, and as the self confidence decreases, the offence related feelings of shame and guilt increase.

Keywords: Mistake, Guilt, Shame, Self Confidence, Adolescence, High School, Student, Bilsem.

GİRİŞ

İnsan davranışlarının en önemli yönlendiricilerinden biri olan duygular, günlük insanların yaşantısında karşılaştığı olaylara, durumlara karşı hissettikleri veya yorumladıklarıyla oluşan içsel tepkilerdir. İnsanlar, gün içerisinde olumlu veya olumsuz pek çok duyguyu bir arada yaşamaktadırlar ki insanı diğer canlılardan ayıran ve gerçek anlamda birey yapan unsurlar içerisinde duygular önemli bir yere sahiptir. Çeçen (2002) tarafından duygular, bireylerin kişisel yaşantıları, bireyin kendisi için önemli durumlara ilişkin yapabileceklerini içeren bir süreç ola-

rak tanımlanırken, Erkol (2022, s.9) tarafından ise bir amaca yönelik ortaya çıkan, nöroloji, psikoloji, bilişsel ve kültürel değişkenlere bağlı olduğundan çok boyutlu bir yapıya sahip, bireyin deneyimlerine bağlı olarak farklılaşabilen tutum ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanmıştır. Duygu bireyin olay veya durumlara karşı geçmişte deneyimleyerek anlamlandırdığı ya da deneyimleme sürecinde yaşadığı hisleri yorumlaması şeklinde ifade edebilir. İnsana dair yapılan tanımlara bakıldığında, genelde onun akıl sahibi olma, düşünebilme özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir ancak insanın salt rasyonel bir varlık olmayıp duyguları olan ve hissedilen bir varlık olduğu göz ardı edilmemelidir (Diş, 2017). Duygularından tamamen soyutlanmış bir birey olamayacağı gibi tamamen duygularıyla hareket eden bireyin psikolojik olarak kırılgan bir yapıya sahip olabileceği söylenebilir. Duyguları duruma uygun olarak kontrol edebilmek bireyin bu yeteneğini geliştirmesi ile mümkündür (Akçay ve Çoruk, 2012). Duygular, hayatımızın önemli olaylarının merkezinde yer almaktadır. Birçok olaya karşı verdiğimiz tepkilerin altında daha önce benzer olaylara karşı yaşadığımız duygular, o duyguların bizlere hissettirdikleri ve o duygulara yüklediğimiz anlamlar yatmaktadır.

Evrimci bakış açısına göre duyguların insanoğlunun hayatını idame ettirmesi ve neslinin devamı açısından önemli işlevleri vardır. Duygular, insanoğlunun yırtıcı hayvanların saldırılarına, tehlikeli durum ve tehditlere karşı hazırlıklı olmasını sağlayarak hayatta kalma mücadelesine yardımcı olmuştur. Birey bir tehditle karşılaştığında öncelikle savaş ya da kaç tepkisini gösterir. Birey durumun üstesinden gelebileceğini düşündüğünde savaşmayı tercih ederken, aksine üstesinden gelemeyeceğine kanaat getirdiğinde kaçmayı tercih etmektedir (Erkol, 2022, s.16). Bunların yanı sıra insanın sosyal bir varlık olmasıyla birlikte toplumsal yaşamda onların davranışlarını, düşüncelerini, ilişkilerini ve etkileşimlerini düzenlemesi duyguların toplumsal işlevi ile açıklanabilir. Duygular, bireyin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal ilişkilerin sürdürülmesi, tehlikelerden korunması ve grup üyelerini tehdit eden durumlara karşı önlem alınması gibi pek çok avantajı barındırmaktadır (Kavaklı, 2019). Trampe, Quoidbach ve Taquet (2015) tarafından yüksek sayıda ve heterojen özelliğe sahip örneklem üzerinde araştırmacılar tarafından geliştirilen akıllı telefon uygulaması ile yapılan araştırmaya göre katılımcıların %90'ı günde en az bir duyguyu yoğun şekilde yaşadıklarını, en sık görülen duygunun sırasıyla neşe, sevgi ve kaygı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca insanların olumlu duyguları, olumsuz duygulara oranla 2,5 kat daha fazla deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Oatley ve Duncan (1994) tarafından 47 yetişkin çalışanın katılımı ile yapılan çalışmaya göre katılımcıların %11'inin günde az bir duyguyu yoğun bir şekilde yaşadıkları, öfkenin diğer duygulara kıyasla nispeten (mutluluk, üzüntü, korku ve tiksinti vb.) daha sık görüldüğü bulgulanmıştır. Bu bağlamda, insanın olduğu her yerde duyguların da ona eşlik ettiği, duyguların insan davranışlarının en önemli yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Duygular insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliklerindedir. Birey, kendi duygularını daha iyi tanıma ve anlama kapasitesini geliştirdikçe empati kurma ve iletişim becerisi gelişecek bu da bireyin sosyal ilişkilerini olumlu yönde etkileyecektir. Gencer (2019) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin öz güveniyle aile içi iletişim arasında anlamlı bir farklılık olduğu, öz güveni yüksek olan öğrencilerin ailesiyle iletişiminin “çok iyi” olduğu bulunmuştur.

İnsan, duyguları olan ve bazı durumlarda duygularını rasyonalitenin önüne koyan bir canlıdır. Duygularından tamamen arınmış bir birey olmayacağı gibi yaşanan her olaya veya duruma karşı mutlaka bir duygunun eşlik ettiği söylenebilir. Utanç, reddedilme, incinme ve yalnızlık duyguları, kişiler arası etkileşimlerde ve iletişimlerde ortaya çıkan tehditleri ve karşı koymaları içeren doğası gereği sosyal duygulardır. Sosyal ilişkilerde reddedilme bireyin yaşamında karşılaştığı üzücü olaylardan biri olarak değerlendirilebilir. Romantik ilişkilerde reddedilme, arkadaşlığın sona ermesi ya da bir grup içerisinde dışlanma, aile üyelerinden uzaklaşma ya da sıradan günlük yaşamda görmezden gelinme gibi reddedilme veya kabul görmemenin birçok duygusal, psikolojik ve kişiler arası olumsuz sonuçları olmaktadır. İnsanlar yalnızca reddedildiğini algıladıkları anda güçlü tepkiler vermekle kalmamakta aynı zamanda insan davranışlarının büyük bir kısmı reddedilmekten kaçınma arzusundan etkilenmektedir (Leary, 2015).

Temelinde reddedilme, kabul görmeme korkusunun yer aldığı hataya karşı suçluluk duygusu ise bireyin baş etmek zorunda kaldığı güçlü duygulardan bir diğeridir. Leary (2015), suçluluk ve utançın tipik olarak ahlaki veya etik ihlallere verilen tepkiler olduğunu, bireyin ilişkisel değer ve reddedilme konusundaki endişeleriyle yakın ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Suçluluk ve utanç kelimeleri genellikle birbirlerinin yerine kullanılsa da aslında bu kelimeler psikolojik olarak da farklı duygulardır. Bireyler kötü veya olumsuz bir davranışta bulduklarında kendilerini suçlu hissederken, kötü bir insan olduklarını düşünerek utanırlar. Utanç, gizlemeyi veya kaç(ın)mayı harekete geçirir, suçluluk ise özür dileme, hatayı kabul etme, verilen zararı telafi etme gibi onarıcı bir eylem ve olumlu bir duygu olarak değerlendirilebilir (Tangney, Miller, Flicker ve Barlow,1996). Bu bağlamda, suçluluk ve utanç duygusunun bireyin öz-değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan kendilik bilincine dayalı duygulardan oluştuğu; suçluluk duygusunun bu değerlendirmede bireyin davranışlarını hedef alırken utanç duygusunun ise benliğini hedef aldığı söylenebilir. Yaşanılan duruma göre suçluluğun da en az utanç duygusu kadar zarar verici özelliğine değinen çalışmalarda telafi edilemeyecek kadar ağır ve geri dönüşü olmayan bir kazaya sebebiyet veren kişinin bu kazadan dolayı büyük bir acı çekerek özkıyımaya varan sonuçlarına vurgu yaparak suçluluk duygusunun yıkıcı etkilerine dikkat çekilmektedir (Dost ve Yağmurlu, 2006). Utanç, istenmeyen bir davranışa yönelik yaşanan duygu iken suçluluk daha çok tercihlere yönelik, daha kontrol edilebilir durumlara karşı yaşanan, yapılan hatayı şartsız kabul eden ve bunun vicdani rahatsızlığının hissedildiği bir duygu olarak ifade edebilir. Suçluluğun

utanca göre daha kolay baş edilebilir bir duygu olduğu vurgulanırken özür dilenmesi veya yapılan hatanın kabul edilmesi ile bu duygunun verdiği vicdani rahatsızlık azaltılabilmektedir (Dilber, 2013). Bu anlamda suçluluk ve utanç duygularının bireyin kendini değersiz hissetmesine ve kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler geliştirmesine neden olduğu ve öz güven sorunlarının yaşanmasına yol açtığı kabul edilmektedir (Khosravi, 2018). Yapılan çalışmalarda ise bireyin yaşadığı utanç ve suçluluk duygusu arttıkça öz saygının ve öz güveninin düştüğünü göstermektedir (Budiarto ve Helmi, 2021; Gevrekçi ve Çırakoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014).

Öz güven, kendinden memnun ve kendisiyle barışık insanlara söylenen bir özellik olduğu bilinmektedir (Lindenfield, 1997, s.9). Öz güven, psikolojik yaşamın temel öğelerinden biri, duygusal bir gerekliliktir. Kendini belirli ölçüde değerli bulmayan bireyin temel gereksinimlerinin çoğu karşılanmadığında sıkıntı içinde yaşar. Öz güven, bireyin kim olduğunu tanımlamasıyla, tanımladığı bu kimliği sevip sevmediği ya da kabul edip etmediğiyle ilgili bir kavramdır (Mckay ve Fanning, 2000). Öz güvenin en temel koşulunun, bireyin kendi benliğine yönelik geliştirdiği saygı olduğunu söylenebilir. Benlik saygısı ise bireyin kendi ile ilgili olumlu/olumsuz yargıları ve düşüncelerinden oluşmaktadır (Emler, 2001, s.58). Weissberger (2021) tarafından öz güven ile özsaygının birbirinden ayrı kavramlar olduğunu belirtilmiştir. Öz güven bireyin kendini diğer insanlara yansıtması olarak tanımlanırken özsaygı ise dışardan görünmeyen bir özellik ve bireyin kendi içinde özdeğerlendirmesi olarak tanımlanmıştır. Özellikle okul çağı çocuklarında ve ergenlerde öz güven, akademik yaşamın önemli belirleyicilerinden biridir. Çocuk ya da ergen, kendine olan inancı ve yapabilme gücüne ne ölçüde güvenirse girişimde bulunduğu işlerde başarılı olma şansı artmaktadır (Kaya ve Taştan, 2020). Akbari ve Sahibzada (2020), tarafından yapılan araştırmada, öğrencilerin öz güvenlerinin öğrenme sürecine olumlu etkileri ortaya konmuştur. Öz güvenin öğrencinin ders çalışmasında, derse katılımının artmasında, öğrenmeden keyif almasında, sınav kaygısının azalmasında, hedef belirleme konusunda istekli olmasında, öğretmen ve sınıf arkadaşlarıyla daha rahat iletişim kurmasında pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazın incelendiğinde, öz güvenin düşük olmasının da öğrenme sürecine etkilerinin olumsuz olduğu, suçluluk ve utanç duygularının öz güven sorunlarının yaşanmasına yol açtığı görülmektedir (Khosravi, 2018; Budiarto ve Helmi, 2021; Gevrekçi ve Çırakoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014; Akbari ve Sahibzada, 2020). Türkiye’de Bilsem ve proje okullarına devam eden öğrenciler belli süreçlere dahil edilmekte ve süreç sonunda seçilerek alınmaktadır. Bilsem ve proje okullarına devam eden öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu, bilişsel kapasiteleri itibarıyla yetişkin olduklarında toplumu daha ileriye götürebilecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla toplumu daha farklı noktalara taşıyabilecek düzeyde potansiyele sahip olan bu öğrencilerin öz güven,

hataya karşı utanç ve suçluluk duygusu bağlamında öğrenme süreçlerinin etkilenme durumunun araştırılması önemlidir. Bu bağlamda, bilim ve sanat merkezleri (Bilsem) ve proje okullarına devam ortaöğretim öğrencileri arasında hataya karşı suçluluk ve öz güvenin nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bilim ve Sanat Merkezine ve proje okullarına devam eden öğrencilerle öz güven, hataya karşı utanç ve suçluluğa ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı düzeyde olduğu, bu anlamda çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı Bursa ili bilim ve sanat merkezleri ile proje okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencilerinin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Bu amaca yönelik olarak araştırmada: Bursa ilindeki farklı bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencilerinin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri nasıldır? Öğrencilerin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri öğrencilerin demografik özelliklerine göre değişkenlik göstermekte midir? Öğrencilerin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır? Sorularına cevap aranmıştır. Bu araştırma, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Bursa ilinde bilim ve sanat merkezi ve proje okullarında öğrenim gören öğrencilerle sınırlıdır. Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçek maddelerine içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Tarama modelinde desenlenen araştırmalarda amaç geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemektir (Karasar, 2006; Büyükoztürk vd, 2023).

Çalışma Grubu

Araştırma evrenini 2021-2022 istatistiklerine göre Bursa ilinde yer alan bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma Bursa ilinde faaliyet gösteren Bilsem ve proje okullarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencilerine yönelik olduğundan dolayı amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, gönüllülük esasına dayalı olarak toplanan veriler için ilgili kurullardan gerekli araştırma ve etik kurul izinleri alınmıştır.

Araştırma grubunu oluşturan katılımcıların demografik özellikleri için sıklık (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kadın	244	34.6	34.6	34.6
Erkek	461	65.4	65.4	100.0
Toplam	705	100.0	100.0	
Sınıf Düzeyi	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
9	197	27.9	27.9	27.9
10	282	40.0	40.0	67.9
11	152	21.6	21.6	89.5
12	74	10.5	10.5	100
Toplam	705	100.0	100.0	
Bilsem'e devam	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	84	11.9	11.9	11.9
Hayır	621	88.1	88.1	100.0
Toplam	705	100.0	100.0	
Okul	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Fen Lisesi	187	26.5	26.5	26.5
Sosyal B. L.	44	6.2	6.2	32.8
Anadolu L.	157	22.3	22.3	55.0
MTAL	181	25.7	25.7	80.7
AİHL	136	19.3	19.3	100
Toplam	705	100.0	100.0	

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %34.6'sının kadın, %65.4'ünün erkek, %27.9'unun 9. sınıf, %40'ünün 10. sınıf, %21.6'sının 11. sınıf, %10.5'inin 12.sınıf olduğu, %11.9'unun Bilsem'e devam ettiği, %26.5'inin fen lisesi, %6.2'sinin sosyal bilimler lisesi, %22.3'ünün Anadolu lisesi, %25.7'sinin mesleki ve teknik Anadolu lisesi, %19.3'ünün Anadolu imam hatip lisesine devam ettiği görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, Sarıçam, Akın ve Çardak (2012) tarafından geliştirilen Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği ve Akın (2007) tarafından geliştirilen Öz Güven Ölçeği kullanılmıştır.

Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği (Sarıçam, Akın ve Çardak, 2012) 10 madde ve suçluluk ve utanç olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin bütünü için .80; bu çalışmada ise .85 olarak hesaplanmıştır.

Öz Güven Ölçeği (Akın, 2007) 33 madde ve 2 iç öz güven ve dış öz güven olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ise ölçeğin bütünü için .94, iç öz-güven alt ölçeği için .97 ve dış öz-güven için .87 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ölçeği bütünü için .93 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Öncelikle ölçekleri araştırmada kullanabilmek için gerekli olan kullanım izinleri ölçekleri geliştiren bilim insanlarından alınmıştır. Sonrasında, verilerin toplanması için gerekli olan araştırma uygulama izni ve Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 27.05.2022 tarih, 2022/05 sayılı 17 nolu kararı ile Etik Kurul izni alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından yüz yüze toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler öncelikle MS EXCEL tabloya işlenmiş, daha sonra SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Kolmogorov Simirnov Testi sonucunda $p = .200$ ($p > .005$) olarak ölçülmüştür. Çarpıklık ve basıklık testinin sonuçlarına bakıldığında, çarpıklık değerinin .222 basıklık değerinin .247 olduğu, %5 güven aralığında beklenen aralıkta olduğu görülmektedir.

Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği 7’li likert derecelendirme ile ölçeklenmektedir. 7’li likert ölçeklerine göre aritmetik ortalama değerlendirme aralıkları Tablo2’de verilmiş, bulgular bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 2. *Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı*

Aralık	Düzy
1.00-1.86	Çok düşük düzey (Hiç uygun değil)
1.87-2.71	Düşük düzey (Uygun değil)
2.72-3.57	Kısmen düşük düzey (Biraz uygun değil)
3.58-4.43	Orta düzey (Ne uygun ne de uygun değil)
4.44-5.29	Kısmen yüksek düzey (Biraz uygun)
5.30-6.14	Yüksek düzey (Uygun)
6.15-7.00	Çok yüksek düzey (Tamamen uygun)

Tablo 2'ye göre, puanlardaki artış hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusunun yüksekliğini, azalma ise düşüklüğünü göstermektedir. Öz Güven Ölçeği 5'li likert derecelendirme ile ölçeklenmektedir. 5'li likert ölçeklerine göre aritmetik ortalama değerlendirme aralıkları Tablo 3'te verilmiş, bulgular bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 3. Öz Güven Ölçeğine Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

Aralık	Düzyey
1.00-1.80	Düşük düzey (Hiç tanımlamıyor)
1.81-2.60	Kısmen düşük (Biraz tanımlamıyor)
2.61-3.40	Orta düzey (Orta düzeyde tanımlıyor)
3.41-4.20	Kısmen yüksek (İyi tanımlıyor)
4.21-5.00	Yüksek düzey (Çok iyi tanımlıyor)

Tablo 3'e göre, puanlardaki artış öz güvenin yüksekliğini, azalma ise düşüklüğünü göstermektedir. Araştırma verileri normal dağılıma sahip olduğundan analizlerde parametrik test istatistiği kullanılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin öz güven düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Öz Güven Düzeyleri

Değişkenler	N	$\bar{X}$	ss	En Düşük	En Yüksek	Düzyey
Öz güven	705	3.67	21.02	53.00	165.00	Kısmen yüksek
1. İç öz güven	705	3.67	11.43	19.00	85.00	Kısmen yüksek
2. Dış öz güven	705	3.66	11.00	22.00	80.00	Kısmen yüksek

Tablo 4'e göre öğrencilerin öz güven düzeylerine ilişkin bulgular incelendiğinde Bilsen ve proje okullarına devam eden lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin kısmen yüksek olduğu, ortalama değerinin $\bar{X}=3.67$ olarak gerçekleştiği görülmektedir. Alt boyutlar bakıldığında öğrencilerin iç öz güven ($\bar{X}=3.67$) ve dış öz güven ($\bar{X}=3.66$) düzeylerinin de kısmen yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk düzeyleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Düzeyleri

Değişkenler	N	$\bar{X}$	ss	En Düşük	En Yüksek	Düzyey
Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk D.	705	4.25	12.92	10.00	70.00	Orta düzey
1. Utanç	705	4.19	6.54	7.00	35.00	Orta düzey
2. Suçluluk	705	4.32	7.67	7.00	35.00	Orta düzey

Tablo 5'e göre öğrencilerin hataya karşı utanç ve suçluluk düzeylerine yönelik bulgular incelendiğinde Bilsem ve proje okullarına devam eden lise öğrencilerde hataya karşı utanç ve suçluluk duygusunun orta düzey olduğu, ortalama değerinin $X=4.25$ olarak gerçekleştiği görülmektedir. Alt boyutlar bakıldığında öğrencilerde utanç ($X=4.19$) ve suçluluk ($X=4.32$) duygusunun orta düzey olduğu görülmektedir. Tablo 6'da öğrencilerin öz güvene yönelik algılarının cinsiyete göre t- testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Öz Güvene Yönelik Algılarının Cinsiyete göre t- testi

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Öz güven	Kadın	245	3.52	19,29	702	-4,435	.000*
	Erkek	460	3.74	21,50			
1. İç öz güven	Kadın	245	3.49	10,62	702	-5,516	.000*
	Erkek	460	4.01	11,51			
2. Dış öz güven	Kadın	245	3.35	10,30	702	-2,763	.006*
	Erkek	460	3.71	11,28			

* $p<.05$

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin öz güvene [$t(702) = -4.435, p<.05$] ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven [$t(702) = -5.516, p<.05$] ve dış öz güvene [$t(702) = -2.763, p<.05$] ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Erkek öğrencilerin ($X=4.01, X=3.71, X=3.74$) iç öz güven, dış öz güven ve toplam öz güvene yönelik algılarının kız öğrencilere ($X=3.49, X=3.35, X=3.52$) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 7'de öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının cinsiyete göre t- testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Duygusuna Yönelik Algılarının Cinsiyete göre t- testi

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk D.	Kadın	245	4.58	12,21	701	4,940	.000*
	Erkek	460	4.08	12,98			
1. Utanç	Kadın	245	4.57	7,51	701	4,840	.000*
	Erkek	460	3.99	7,56			
2. Suçluluk	Kadın	245	4.59	5,93	702	4,029	.000*
	Erkek	460	4.18	6,75			

* $p<.05$

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna [$t(701) = 4.940, p < .05$] ve alt boyutları olan utanç [$t(701) = 4.840, p < .05$] ve suçluluğa [$t(702) = 4.029, p < .05$] ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Kız öğrencilerin ($X=4.57, X=4.59, X=4.58$) utanç, suçluluk ve hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının erkek öğrencilere ($X=3.99, X=4.18, X=4.08$) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 8’de öğrencilerin öz güvene yönelik algılarının Bilsen’e devam durumuna göre t- testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Öz Güvene Yönelik Algılarının Bilsen’e Devam Durumlarına göre t- testi

Değişkenler	Devam	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Öz güven	Evet	84	3.72	20,97	703	,805	,421
	Hayır	621	3.66	21,04			
1. İç öz güven	Evet	84	3.73	11,20	703	,871	,384
	Hayır	621	3.66	11,47			
2. Dış öz güven	Evet	84	3.70	11,41	703	,634	,526
	Hayır	621	3.65	10,95			

* $p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin öz güvene [$t(703) = .805, p > .05$] ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven [$t(703) = .871, p > .05$] ve dış öz güvene [$t(703) = .634, p > .05$] ilişkin algılarının Bilsen’e devam durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Tablo 9’da öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının Bilsen’e devam durumuna göre t- testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9. Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Duygusuna Yönelik Algılarının Bilsen’e Devam Durumlarına göre t- testi

Değişkenler	Devam	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk D.	Evet	84	4.34	14,89	702	,619	,536
	Hayır	621	4.24	12,65			
1. Utanç	Evet	84	4.29	8,66	702	,651	,515
	Hayır	621	4.18	7,54			
2. Suçluluk	Evet	84	4.40	7,10	703	,588	,556
	Hayır	621	4.31	6,47			

* $p < .05$

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna [$t(702) = .619, p > .05$] ve alt boyutları olan utanç [$t(702) = .651, p > .05$] ve suçluluğa [$t(703) = .588, p > .05$] ilişkin algılarının Bilsem'e devam durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Tablo 10'da öğrencilerin öz güvene yönelik algılarının sınıf düzeyine göre ANOVA sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Öz Güvene Yönelik Algılarının Sınıf Düzeyine göre ANOVA

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Öz güven	Gruplar arası	6177,605	3	2059,202	4,732	.003*	10-12
	Grup içi	305036,344	701	435,145			
	Toplam	311213,949	704				
1. İç öz güven	Gruplar arası	1677,519	3	559,173	4,339	.005*	10-12
	Grup içi	90348,013	701	128,884			
	Toplam	92025,532	704				
2. Dış öz güven	Gruplar arası	1448,151	3	482,717	4,041	.007*	10-12
	Grup içi	83745,713	701	119,466			
	Toplam	85193,864	704				

* $p < .05$

Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin öz güvene [$F_{(3,701)} = 4.732, p < .05$] ve alt boyutu olan iç öz güven [$F_{(3,701)} = 4.339, p < .05$] ve dış öz güvene [$F_{(3,701)} = 4.041, p < .05$] ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için Scheffe Testi yapılmıştır, iç öz güven ve dış öz güvene ilişkin 12. sınıf ($X=3.91, X=3.92, X=3.93$) öğrencilerinin görüşlerinin 10. sınıf ($X=3.59, X=3.83, X=3.58$) öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 11'de öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının sınıf düzeyine göre ANOVA sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Duygusuna Yönelik Algılarının Sınıf Düzeyine göre ANOVA

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk D.	Gruplar arası	1120,564	3	373,521	4,732	,082	-
	Grup içi	116363,794	700	166,234			
	Toplam	117484,358	703				
1. Utanç	Gruplar arası	996,051	3	332,017	5,755	,001*	10-12
	Grup içi	40384,494	700	57,692			
	Toplam	41380,545	703				

	Gruplar arası	26,820	3	8,940	,208	,891	
2. Suçluluk	Grup içi	30089,557	701	42,924			-
	Toplam	30116,377	704				

* $p < .05$

Tablo 11 incelendiğinde, öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna [$F_{(3,700)}=4.732, p>.05$] ve alt boyutu olan suçluluğa [$F_{(3,701)}=.208, p>.05$] ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ancak utanca yönelik görüşlerinin [$F_{(3,700)}=5.755, p<.05$] öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için Scheffe Testi yapılmıştır, sonuçlarına göre utanca ilişkin 9. sınıf ($X=4.44$) ve 10. sınıf ($X=4.24$) öğrencilerinin görüşlerinin 12. Sınıf ($X=3.61$) öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 12'de öğrencilerin öz güvene yönelik algılarının okul türüne göre ANOVA sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin Öz Güvene Yönelik Algılarının Okul Türüne göre ANOVA

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Öz güven	Gruplar arası	3681,494	4	920,373	2,095	,080	-
	Grup içi	307532,455	700	439,332			
	Toplam	311213,949	704				
1. İç öz güven	Gruplar arası	1184,244	4	296,061	2,281	,059	-
	Grup içi	90841,288	700	129,773			
	Toplam	92025,532	704				
2. Dış öz güven	Gruplar arası	954,241	4	238,560	1,982	,095	-
	Grup içi	84239,623	700	120,342			
	Toplam	85193,864	704				

* $p < .05$

Tablo 12 incelendiğinde, öğrencilerin öz güvene [$F_{(4,700)}=2.095, p>.05$] ve alt boyutları olan iç öz güven [$F_{(4,700)}=2.281, p>.05$] ve dış öz güvene [$F_{(4,700)}=1.982, p>.05$] ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği okulun türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının okul türüne göre ANOVA sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Öğrencilerin Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Duygusuna Yönelik Algularının Okul Türüne göre ANOVA

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk D.	Gruplar arası	4871,084	4	1217,771	7,559	,000*	FL-MTAL SBL-MTAL
	Grup içi	112613,274	699	161,106			
	Toplam	117484,358	703				
1. Utanç	Gruplar arası	1318,904	4	329,726	5,753	,000*	FL-MTAL SBL-MTAL
	Grup içi	40061,642	699	57,313			
	Toplam	41380,545	703				
2. Suçluluk	Gruplar arası	1250,167	4	312,542	7,579	,000*	FL-AL FL-MTAL SBL-MTAL
	Grup içi	28866,210	700	41,237			
	Toplam	30116,377	704				

* $p < .05$

Tablo 13 incelendiğinde, öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna [$F_{(4,699)}=7.559, p<.05$] ve alt boyutu olan utanca [$F_{(4,699)}=5.753, p<.05$], suçluluğa [$F_{(4,700)}=7.579, p<.05$] ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği okulun türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farkın hangi grupların arasında olduğunu bulmak için Scheffe Testi uygulanmıştır, hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna, utanca ve suçluluğa ilişkin fen lisesine ($X=4.56, X=4.49, X=4.63$) ve sosyal bilimler lisesine ($X=4.72, X=4.64, X=4.20$) devam eden öğrencilerinin görüşlerinin mesleki ve teknik Anadolu lisesine ($X=3.92, X=3.83, X=4.01$) devam eden öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Sululuğa ilişkin fen lisesine ($X=4.63$) devam eden öğrencilerin görüşlerinin Anadolu lisesine ($X=4.20$) devam eden öğrencilerin görüşlerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 14'te öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ile öz güvene ilişkin Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 14. Öğrencilerin Hataya İlişkin Utanç ve Suçluluk Duygusu ile Öz Güvene İlişkin Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonuçları

Değişkenler	Öz Güven	İç Öz Güven	Dış Öz Güven
Hataya İ. Utanç-Suçluluk	-,148**	-,169**	-,107**
Utanç	-,210**	-,235**	-,158**
Suçluluk	-,044	-,055	-,026

 $p < .01$

Tablo 14 incelendiğinde, öz güven ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven ve dış öz güven ile hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ve utanç arasında düşük düzey negatif düzeyde ilişki olduğu, en yüksek ilişkinin utanç ve iç öz güven ($r = -.235, p < .01$), en düşük ilişkinin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ve dış öz güven arasında ($r = -.107, p < .01$) olduğu görülmektedir. Öğrencilerinin öz güvenleri arttıkça hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygularının azaldığı, öz güvenleri azaldıkça ise hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygularının arttığı söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Alanyazın incelendiğinde Bilim ve Sanat Merkezine ve proje okullarına devam eden öğrencilerle öz güven, hataya karşı utanç ve suçluluğa ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görüldüğünden, sonuçlar diğer okul türlerinde yapılan alan yazında var olan çalışmalarla tartışılmıştır. Araştırmada Bilsen ve proje okullarına devam eden ortaöğretim öğrencilerinin öz güven, iç öz güven ve dış öz güven düzeylerinin kısmen yüksek, hataya karşı utanç ve suçluluk düzeylerinin ise orta düzey olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde, Gencer (2019) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda öğrencilerin öz güven düzeylerinin yüksek olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin öz güvene ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven ve dış öz güvene ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı, erkek öğrencilerin iç öz güven, dış öz güven ve toplam öz güvene yönelik algılarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Alanyazında lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmayan (Çoknaz ve diğ., 2018, Bilgin, 2011) ve rastlanan çalışmalar (Aydın ve Aydın, 2022, Ezmeci, 2012). Aydın ve Aydın (2022) ve Ezmeci (2012) tarafından yapılan çalışmalarda bu çalışmayı destekler nitelikte kız öğrencilerin öz güven puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna ve alt boyutları olan utanç ve suçluluğa ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Kız öğrencilerin utanç, suçluluk ve hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin öz güvene ve hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna ilişkin algılarının Bilsen'e devam durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Benzer şekilde, Dilber (2013) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre Anadolu Lisesi öğrencilerinin diğer lise türlerinde öğrenim gören öğrencilere göre hata karşısında daha fazla suçluluk duygusu yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin öz güvene ve alt boyutu olan iç öz güven ve dış öz güvene ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak an-

lamli şekilde farklılaştığı görülmektedir. İç öz güven ve dış öz güvene ilişkin 12. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin 10. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazındaki çalışmalar bu çalışmayı destekler niteliktedir. Nitekim, Aydın ve Aydın (2022) tarafından araştırma projelerinin lise öğrencilerin öz güven düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada öğrencilerin öz güven puanlarının sınıf düzeyine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin öz güven puan ortalamalarının da 9. ve 10. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bilgin (2011) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin yaşları artıkça öz güven seviyelerinin arttığını bulgulanmıştır. Ferreira, Bentoa, Chavesa, Duartea (2014) tarafından yapılan çalışmada 12. Sınıfların 11. Sınıflara göre öz-güvenlerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna ve alt boyutu olan suçluluğa ilişkin görüşlerinin öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ancak utanca yönelik görüşlerinin öğrencinin devam ettiği sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Utanca ilişkin 9. sınıf ve 10. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin 12. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin öz güven, hataya ilişkin utanç ve suçluluk düzeylerinin öğrencinin devam ettiği okulun türüne göre farklılaştığı, fen lisesine ve sosyal bilimler lisesine devam eden öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk düzeylerinin mesleki ve teknik Anadolu lisesine devam eden öğrencilerden, fen lisesi öğrencilerinin suçlu hissetme düzeylerinin Anadolu lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun fen lisesi devam eden öğrencilerin akademik olarak sorumluluk bilinçleri ve hedefleri yüksek olduğundan hata yaptıklarında suçluluk hissetme durumlarının da artmasından kaynaklanıyor olabileceği söylenebilir.

Öz güven ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven ve dış öz güven ile hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ve öz güven arasında düşük düzey negatif düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerinin öz güvenleri arttıkça hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygularının azaldığı, öz güvenleri azaldıkça ise hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygularının arttığı söylenebilir. Alanyazında yapılan çalışmalar ise bu bulguyu destekler niteliktedir (Budiarto ve Helmi, 2021; Gevrekçi ve Çıraoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014).

Ortaöğretim öğrencilerinde yoğun hissedilen hataya karşı suçluluğa ilişkin baş edebilme becerilerinin desteklenmesi yoluyla sağlıklı öz güven gelişiminin sağlanması için okul psikolojik danışmanları tarafından etkinlikler geliştirilerek programlar oluşturulabilir. Araştırma sonuçlarına göre, özellikle 9 ve 10. sınıflarda daha düşük düzeyde öz güven olduğu dikkate alındığında ortaöğretimin ilk yıllarında yapılacak çalışmaların daha yoğun olması ve çalışmaların okul yönetimi tarafından da desteklenmesi önemlidir. Araştırmanın farklı okul türlerinde, ebeveyn tu-

tumları, kardeş sayısı, kaçınıcı çocuk olduğu, ailenin sosyoekonomik düzeyi, anne ve babanın eğitim durumu gibi değişkenler açısından incelenmesi önerilmektedir. Gelecek çalışmalarda Bilim ve sanat merkezine ve proje okullarına devam eden öğrencilerin öz güven, hataya karşı utanç ve suçluluk düzeylerinin reddedilme, kabul görmeme, onay alma ihtiyacı, güvenli bağlanma süreçleri ile ilişkisi araştırılabilir.

Teşekkür ve Açıklamalar

Çalışmamıza katkı sağlayan tüm öğrencilere teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması

Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Veri Toplanması (Data Acquisition): İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Veri Analizi (Data Analysis): İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Makalenin Yazımı (Writing Up): İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

KAYNAKLAR

- Akbari, O. ve Sahibzada, J. (2020). Students' self-confidence and its impact on their learning process. *American International Journal of Social Science Research*, 5(1), 1-15. DOI: 10.46281/aijssr.v5i1.462.
- Akçay, C. ve Çoruk, A. (2012). Çalışma yaşamında duygular ve yönetimi: Kavramsal bir inceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 1(1), 3-25.
- Akın, A. (2007). Öz-Güven Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 167-176.
- Aydın, A. ve Aydın, F. (2022). Tübitak araştırma projelerine katılım gösteren ve göstermeyen öğrencilerin özgüven becerilerinin çeşitli değişkenlerle incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(88), 2017- 2028. DOI: 10.26450/jsrshs.3282.
- Bilgin, O. (2011). *Ergenlerde özgüven düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Budiarto, Y. ve Helmi, A. F. (2021). Shame and Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Europe's Journal of Psychology*, 17(2), 131-145. DOI: 10.5964/ejop.2115.
- Büyükköztürk, Ş., Kılıç Çakmamak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, 34. Baskı. Pegem Akademi
- Çeçen, A., R. (2002). Duygular insan yaşamında neden vazgeçilmez ve önemlidir?. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 164-170.
- Çoknaz, H., Yıldız, M., Erbil, E. ve Altıntaş, H. (2018). Lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin karşılaştırılması. *İÜ Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1303-1414.
- Dilber, Y. (2013). *Ergenlerde görülen siber zorba/mağdur yaşantılarının utanç/suçluluk ve intikam duyguları çerçevesinde incelenmesi: Bursa ili örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi

- Diş, S., B. (2017). Ahlâkta duyguların yerine ilişkin bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Akademik-Uş*, 1(2), 187-204.
- Dost, A. ve Yağmurlu, B. (2006). Suçluluk ve utanç duygularının kavramsallaştırmasına ilişkin sorunlar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(17), 37-51.
- Emler, N. (2001). *Self-esteem: The cost and causes of low self-worth*. York Publishing Services Ltd.
- Erkol, H. (2022). *Eğitim örgütlerinde duygu yönetimi*. Pegem Akademi.
- Ezmeçi, F. (2012). İlköğretim 1.sınıf öğrencilerinin özgüvenleri [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Ferreira, M., Bento, M., Chaves, C. ve Duarte, J. (2014). The impact of self-concept and self-esteem in adolescents' knowledge about HIV/AIDS. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112, 575 - 582.
- Gencer, N. (2019). İmam hatip lisesi öğrencilerinin özgüven düzeyleri hakkında nicel bir analiz. *Bilimname XL*, 4, 407-440.
- Gevreççi, A., Ö. ve Çirakoğlu, O., C. (2017). Suçluluk ve utanç duyguları üzerine kavramsal, nöropsikolojik ve psikopatolojik bir derleme. *Türk Psikolojik Yazıları*, 20(40), 89-105.
- Gündüz, İ. E. (2018). Öz-saygının, moral duygular ve depresyon ile ilişkisinde öz-şefkatin düzenleyici etkisi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavaklı, M. (2019). Why do we have emotions? The social functions of emotions. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(1), 11-20.
- Kaya, N. ve Taştan, N. (2020). Özgüven üzerine bir derleme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 297-312.
- Khosravi, Z. (2018). Din eğitiminde suçluluk ve utanç. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 2, 5-22. DOI: 10.12738/talim.2018.10100.
- Kumru, M. (2022). *Genç yetişkinlerde sorumluluk duygusunun özgüven, suçluluk ve utanç bağlamında incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Mckay M. ve Fanning, P. (2000). *Özgüven: Özgüveninizi ortaya koymak, geliştirmek ve korumak için kanıtlanmış bilişsel teknikler programı*. Arkadaş Yayınevi.
- Leary, M., R. (2015). Emotional responses to interpersonal rejection. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 17 (4), 435-441. DOI: 10.31887/DCNS.2015.174/mleary.
- Lindenfield, G. (1997). *Kendine güvenen çocuk yetiştirme: Çocukların benlik saygılarını geliştirme ve utangaçlıklarını yenme yolları*. HYB Yayıncılık.
- Oatley, K. ve Duncan, E. (1994). The experience of emotions in everyday life. *Cognition & Emotion*, 8(4), 369-381. DOI: 10.1080/02699939408408947.
- Sarıçam, H., Akin, A., ve Çardak, M. (2012). Hatayla ilişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sivil Akademi*, 235-247.
- Tangney J.,P., Miller R.S., Flicker L. ve Barlow D., H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 1256-1264. DOI: 10.1037/0022-3514.70.6.1256.
- Trampe D., Quoidbach J. ve Taquet M. (2015). Emotions in everyday life. *PLoS ONE* 10(12), 1-15. DOI:10.1371/journal.pone.0145450.
- Ward, L. (2014). Shame and guilt: Their relationship with self-esteem and social connectedness in Irish adults. Dublin: Department of Psychology DBS School of Arts. https://esource.dbs.ie/bitstream/handle/10788/2164/ba_ward_L_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Weissberger, T. (2021). The difference between self confidence and self esteem. <https://add.org/self-confidence-vs-self-esteem/>.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OFFENCE RELATED FEELINGS OF SHAME AND GUILT AND SELF CONFIDENCE IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS ATTENDING BİLSEM AND PROJECT SCHOOLS

ABSTRACT

This research's aim is to examine levels of high school students attending at different grade levels of science and art centers and project schools in Bursa on offence related feelings of shame and guilt and self confidence. This research is descriptive research in survey model. A quantitative research design was used. According to the statistics of 2021-2022, the research sample consists of 705 high school students attending at science and art centers and project schools in Bursa. Since the research was aimed at high school students attending at science and art centers and project schools in Bursa, a purposeful sampling method was used and volunteerism was taken as a basis. As data collection tools Personal Information Form, Offence Related Feelings of Shame and Guilt Scale and Self Confidence Scale were used in the research. It is seen that students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt about a mistake and their sub-dimensions of shame and guilt differ statistically according to gender, and female students' levels are higher than male students. It is seen that the students' perceptions on offence related feelings of self confidence and shame and guilt do not differ statistically significantly according to their attendance to Bilsem. It can be said that there is a low-level negative relationship between self confidence and offence related feelings on shame and guilt. So we can say that, the self confidence of the students increases, their offence related feelings of shame and guilt decrease, and as the self confidence decreases, the offence related feelings of shame and guilt increase.

Keywords: Mistake, Guilt, Shame, Self Confidence, Adolescence, High School, Student, Bilsem.

BİLSEM VE PROJE OKULLARINA DEVAM EDEN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE HATAYA KARŞI UTANÇ VE SUÇLULUK İLE ÖZ GÜVEN ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Bursa ili bilim ve sanat merkezleri ile proje okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin hataya karşı suçluluk ve öz güven düzeyleri ara-

sındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma örneklemini 2021-2022 istatistiklerine göre Bursa ilinde bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören 705 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma Bursa ilinde bilim ve sanat merkezleri ve proje okullarında öğrenim gören lise öğrencilerine yönelik olduğu için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış, gönüllülük esas alınmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Hatayla İlişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği ve Öz Güven Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öğrencilerin hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna ve alt boyutları olan utanç ve suçluluğa ilişkin algılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı, kız öğrencilerin utanç, suçluluk ve hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusuna yönelik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin hataya karşı utanç ve suçluluk ile öz güven duygusuna ilişkin algılarının Bilsem'e devam durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Öz güven ve öz güvenin alt boyutları olan iç öz güven ve dış öz güven ile hataya ilişkin utanç ve suçluluk duygusu ve öz güven arasında düşük düzey negatif ilişki olduğu, öğrencilerinin öz güvenleri arttıkça hataya karşı utanç ve suçluluk duygularının azaldığı, öz güvenleri azaldıkça hataya karşı utanç ve suçluluk duygularının arttığı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Hata, Suçluluk, Utanç, Öz Güven, Ortaöğretim, Öğrenci, Bilsem.

INTRODUCTION

Emotions, one of the most important guides of human behavior, are internal reactions that arise from what people feel or interpret to the events and situations they encounter in their daily lives. People feel many positive or negative emotions throughout the day, and emotions have an important place among the factors that distinguish humans from other living things and make them truly individuals. While Çeçen (2002) defines emotions as a process that includes individuals' personal lives and what the individual can do regarding important situations, Erkol (2022, p.9) defines emotions as a process that occurs for purpose focused; has a multidimensional structure cause it depends on neurology, psychology, cognitive and cultural variables; as attitudinal and behavioral reactions that can differ depending on the experiences of the individual. Emotion can be expressed as an individual's interpretation of the feelings he/she has experienced in response to events or situations in the past. When we look at the definitions made about human beings, it is generally seen that the emphasis is on the characteristics of being able to think, but it should not be ignored that human beings are not purely rati-

onal beings, but rather have emotions and feelings (Diş, 2017). It is not possible to talk about an individual who is completely isolated from his/her emotions, but it can be said that an individual who acts entirely with his/her emotions may also have a psychologically fragile structure. Controlling emotions in accordance with the situation is only possible if the individual develops this ability (Akçay & Çoruk, 2012). Emotions are at the center of the important events of our lives. Emotions that we have experienced in similar events before, and the meanings that those emotions make us feel and the meanings we ascribe to those emotions, lie behind our reactions to many events.

According to the evolutionist perspective, emotions have important functions in terms of the survival of human beings and the continuation of their generation. Emotions have helped human beings fight for survival by ensuring that they are prepared for attacks by predators, dangerous situations and threats. When individuals encounter a threat, they first show the fight or escape response. Individuals prefer to fight when they think that overcome the situation, and on the contrary, they prefer to run away when they think that they cannot overcome it (Erkol, 2022, p.16). Furthermore, since humans are social beings, the way emotions regulate human behavior, thoughts, relationships, and interactions in social life can be explained by the social function of emotions. Emotions have many advantages such as meeting the psychological needs of the individual, maintaining social relations, protecting from dangers, and taking precautions against situations that threaten the members of the group (Kavaklı, 2019). According to the research conducted by Trampe, Quoidbach and Taquet (2015) on a high-number and heterogeneous sample with a smartphone application developed by the researchers, 90% of the participants stated that they experience at least one emotion intensely per day, and the most common emotion is joy, love, and anxiety, respectively. Additionally, it was concluded that people experience positive emotions 2.5 times more than negative emotions. According to a study conducted by Oatley and Duncan (1994) with the participation of 47 adult employees, it was found that 11% of the participants experienced an intense emotion at least once a day, and anger was felt more frequently than other emotions (happiness, sadness, fear and disgust, etc.). In this context, it can be said that wherever people are, emotions accompany them, and emotions are the most important predictor of human behavior.

Emotions are one of the most distinctive features that distinguish human from other living creatures. As the individual develops the capacity to better recognize and understand his or her own emotions, empathy and communication skills will improve, which will positively affect the individual's social relationships. In the study conducted by Gencer (2019), it was found that there was a significant difference between students' self confidence and family communication, and that students with high self confidence had "very good" communication with their families.

Human beings are emotional creatures and, in some cases, put their emotions before rationality. While there is no individual who is completely free of emotions, it can be said that an emotion accompanies every event or situation experienced. Feelings of shame, rejection, hurt, and loneliness are inherently social emotions that involve threats and resistance that arise in interpersonal interactions and communications. Rejection in social relationships can be considered as one of the painful events that individuals encounter in their lives. Rejection or lack of acceptance in romantic relationships, relationship ending in separation, being ostracized in a group, moving away from family members, and being ignored in daily life have many emotional, psychological, and interpersonal negative consequences. Not only do people react highly when they perceive rejection, but also much of human behavior is influenced by the desire to avoid rejection (Leary, 2015).

Offence related feeling of guilt which is based on the fear of rejection and not being accepted is another powerful emotion that the individual has to deal with. Leary (2015) stated that guilt and shame are typical reactions to moral or ethical infractions and are closely related to the individual's concerns about relational value and rejection. Although the words guilt and shame are often used interchangeably, these words are actually psychologically different emotions. Individuals feel guilty when they commit a bad or negative behavior, but feel ashamed when they think they are a bad person. Shame activates hiding or avoiding, while guilt can be evaluated as a reparative action and positive emotion such as apologizing, admitting the mistake, and compensating for the damage done (Tangney, Miller, Flicker & Barlow, 1996). In this context, the feeling of guilt and shame consists of emotions based on self-consciousness that arise as a result of the individual's self-evaluation. In this evaluation, the feeling of guilt targets the individual's behavior, while the feeling of shame targets the self. In studies that touch upon the damaging nature of guilt as much as the feeling of shame, depending on the situation experienced, emphasized to the devastating effects of the feeling of guilt and the consequences of a person who causes an irreparably severe and irreversible accident that commits suicide because of suffering great pain due to this accident (Dost and Yağmurlu, 2006). While shame is an emotion experienced for undesirable behavior, guilt can be expressed as an emotion that is more oriented towards preferences, experienced against more controllable situations, unconditionally accepting the mistake made, and feeling the conscientious discomfort of this. While it is emphasized that guilt is an emotion that can be dealt with more easily than shame, the conscientious discomfort caused by this emotion can be reduced by apologizing or accepting the mistake made (Dilber, 2013). In this sense, it is accepted that feelings of guilt and shame cause the individual to feel worthless and develop negative thoughts about herself/himself, and lead to self confidence problems (Khosravi, 2018). Studies have emphasized that as the feeling of shame and guilt experienced by the individual increases, self-esteem and self confidence decrease (Budiarto and Helmi, 2021; Gevrekçi and Çırakoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014).

It is known that self confidence is a characteristic attributed to people who are satisfied with themselves and at peace with themselves (Lindenfield, 1997, p.9). Self confidence is one of the basic elements of psychological life, an emotional necessity. When most of the basic needs of individuals who do not feel valued to a certain extent are not met, individuals live in distress. Self confidence is a concept related to individuals' self-definition and whether they like or accept the identity they define (Mckay and Fanning, 2000). It can be said that the most basic condition of self confidence is the respect that individuals develop for their self. Self-esteem consists of individuals' positive/negative judgments and thoughts about themselves (Emler, 2001, p.58). It is stated by Weissberger (2021) that self confidence and self-esteem are separate concepts. While self confidence is defined as individuals reflecting themselves to other people, self-esteem is defined as an invisible feature and self-evaluation of individuals. Self-confidence, especially in school-age children and adolescents, is one of the important determinants of academic life. The more a child or adolescent has self-belief and confidence in his or her ability to do things, the more likely he or she will be successful in the work they attempt (Kaya and Taştan, 2020). The research conducted by Akbari and Sahibzada (2020) revealed the positive effects of students' self confidence on the learning process. It has been concluded that self confidence has positive effects on the student's studying, increasing their participation in the lesson, enjoying learning, reducing exam anxiety, being willing to set goals, and communicating more easily with teachers and classmates.

When the literature is examined, it is seen that low self confidence has negative effects on the learning process, and feelings of guilt and shame lead to self confidence problems (Khosravi, 2018; Budiarto and Helmi, 2021; Gevrekçi and Çırakoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014; Akbari and Sahibzada, 2020). Students attending Bilsem and project schools in Turkey are included in certain processes and selected and admitted at the end of the process. It can be said that the academic success of students attending Bilsem and project schools is relatively high, and that they have the potential to take society further when they become adults, due to their cognitive capacities. Therefore, it is important to investigate whether the learning processes of these students are affected in terms of self-confidence, offence related feelings of shame and guilt or not because these students have the potential to move society to different points. In this context, the main subject of the research is how offence related feelings of shame and guilt and self confidence interact among secondary school students attending science and art centers (Bilsem) and project schools. It is thought that studies with students attending Science and Art Centers and project schools on self-confidence, offence related feelings of shame and guilt are limited, and in this sense, the study will contribute to the literature.

This research's aim is to examine the views of high school students studying at different grade levels of science and art centers and project schools in Bursa on offence related feelings of shame and guilt and self-confidence. For this purpose, answers to the "What are the offence related feelings of shame and guilt and self confidencelevels of secondary school students attending different science and art centers and project schools in Bursa? Do students' offence related feelings of shame and guilt and self confidencelevels vary according to students' demographic characteristics? Is there a statistically significant relationship between students' offence related feelings of shame and guilt and self confidencelevels?" questions were sought in the research. This research is limited to students attending science and art centers and project schools in Bursa in the 2021-2022 academic year. It was assumed that the students participating in the research answered the scale items sincerely.

METHOD

Research Model

This research is a descriptive research in survey model. A quantitative research design was used. The aim of research designed in the survey model is to describe a past or present situation as it exists (Karasar, 2006; Büyüköztürk et al, 2023).

Research Sample

According to the statistics of 2021-2022, the research sample consists of 705 high school students studying at science and art centers and project schools in Bursa. Since the research was aimed at high school students studying at science and art centers and project schools in Bursa, purposeful sampling method was used and volunteerism was taken as basis. Necessary research and ethics committee permissions were obtained from the relevant committees. Frequency (f) and percentage (%) values were calculated for the demographic characteristics of the participants in the research group. Information about the characteristics of the students participating in the research is presented in Table 1.

Table 1. *Characteristics of Participants*

Gender	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative percent
Female	244	34.6	34.6	34.6
Male	461	65.4	65.4	100.0
Total	705	100.0	100.0	

Grade Level	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative percent
9	197	27.9	27.9	27.9
10	282	40.0	40.0	67.9
11	152	21.6	21.6	89.5
12	74	10.5	10.5	100
Total	705	100.0	100.0	

Attendance of BİLSEM	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative percent
Yes	84	11.9	11.9	11.9
No	621	88.1	88.1	100.0
Total	705	100.0	100.0	

School Type	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative percent
Science High S.	187	26.5	26.5	26.5
Social Sciences H.S	44	6.2	6.2	32.8
Anatolian H.S.	157	22.3	22.3	55.0
V.T.A. High S.	181	25.7	25.7	80.7
AIH High S.	136	19.3	19.3	100
Total	705	100.0	100.0	

When Table 1 is examined, 34.6% of the students participating in the research are female, 65.4% are male, 27.9% are in the 9th grade, 40% are in the 10th grade, 21.6% are in the 11th grade, and 10.5% are in the 12th grade. , 11.9% attend Bilsem, 26.5% attend science high school, 6.2% attend social sciences high school, 22.3% attend Anatolian high school, 25.7% attend vocational and technical Anatolian high school, 19.3% attend Anatolian imam hatip high school.

Data Collection Tools

In the study, the Personal Information Form prepared by the researchers, the Offence related Feelings of Shame and Guilt Scale developed by Sarıçam, Akın and Çardak (2012) and the Self confidenceScale developed by Akın (2007) were used as data collection tools.

Offence related Feelings of Shame and Guilt Scale (Sarıçam, Akın, & Çardak, 2012) consists of 10 items and 2 subscales as guilt and shame. Cronbach alpha reliability coefficient for the whole scale is .80. In this study, it was calculated as .85.

The Self Confidence Scale (Akın, 2007) consists of 33 items and 2 sub-dimensions as internal self confidenceand external self-confidence. The test-retest reliability coefficients of the scale were found to be .94 for the whole scale, .97 for the

internal self confidence subscale and .87 for external self-confidence. In this study, Cronbach's alpha reliability coefficient was calculated as .93 for the entire scale.

Data Collection

In this study, all rules specified within the scope of the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed. First of all, the necessary permissions to use the scales in research were obtained from the researchers who developed the scales. Afterward, the research application permission required for the collection of data and the Ethics Committee permission was obtained with the decision number 17, 2022/05, dated 27.05.2022 of Bursa Uludağ University Research and Publication Ethics Boards Social and Human Sciences Research and Publication Ethics Board. Research data were collected face to face by the researchers.

Data Analysis

The collected data was first processed into an MS Excel table and then analyzed using the SPSS 23 program. First of all, it was checked whether the data were normally distributed or not. As a result of the Kolmogorov Simirnov Test, it was measured as $p = .200$ ($p > .005$). Looking at the results of the skewness and kurtosis test, it is seen that the skewness value is .222 and the kurtosis value is .247, which is within the expected range within the 5% confidence interval.

Offence Related Feelings of Shame and Guilt Scale is scaled with a 7-point Likert scale. Arithmetic mean evaluation interval according to 7-point Likert scales are given in Table 2, and the findings were interpreted accordingly.

Table 2. Evaluation Interval of Arithmetic Means of Offence related Feelings of Shame and Guilt Scale

Interval	Level
1.00-1.86	Very low level (Not suitable at all)
1.87-2.71	Low level (Not suitable)
2.72-3.57	Partially low level (Slightly unsuitable)
3.58-4.43	Intermediate (Neither suitable nor unsuitable)
4.44-5.29	Partially high level (Somewhat OK)
5.30-6.14	High level (Suitable)
6.15-7.00	Very high level (Fully suitable)

According to Table 2, an increase in scores indicates a high level of offence related shame and guilt, while a decrease indicates a low level of offence related shame and guilt.

Self confidenceScale is scaled with a 5-point Likert scale. Arithmetic mean evaluation interval according to 5-point Likert scales are given in Table 3, and the findings were interpreted accordingly.

Table 3. Evaluation Interval of Arithmetic Means of Self confidenceScale

Interval	Level
1.00-1.80	Low level (Not defined at all)
1.81-2.60	Partially low (Slightly defines)
2.61-3.40	Intermediate (Defines as moderate)
3.41-4.20	Partially high (Describes well)
4.21-5.00	High level (Describes very well)

According to Table 3, an increase in scores indicates high self-confidence, while a decrease indicates low self-confidence. Since the research data had a normal distribution, parametric test statistics were used in the analysis.

FINDINGS

Findings regarding students' self confidencelevels are given in Table 4.

Table 4. Self Confidence Level of Students

Variables	N	X	ss	Min	Max	Level
Self-Confidence	705	3.67	21.02	53.00	165.00	Partially high
1. Internal Self Confidence	705	3.67	11.43	19.00	85.00	Partially high
2. External Self Confidence	705	3.66	11.00	22.00	80.00	Partially high

When the findings regarding students' self confidencelevels are examined according to Table 4, it is seen that the self confidencelevels of high school students attending Bilsem and project schools are partially high, and its average value is $X=3.67$. When the sub-dimensions are examined, it is seen that the students' internal self confidence($X=3.67$) and external self confidence($X=3.66$) levels are also partially high. Offence related feelings of shame and guilt levels of students are given in Table 5.

Table 5. *Offence related Feelings of Shame and Guilt Level of Students*

Değişkenler	N	X	ss	Min	Max	Level
Offence related F. of Shame and Guilt	705	4.25	12.92	10.00	70.00	Intermediate
1. Shame	705	4.19	6.54	7.00	35.00	Intermediate
2. Guilt	705	4.32	7.67	7.00	35.00	Intermediate

When the findings regarding the students' offence related feelings of shame and guilt levels are examined according to Table 5, it is seen that the offence related feelings of shame and guilt are at an intermediate level in high school students attending Bilsem and project schools, and its average value is $X = 4.25$. When the sub-dimensions are examined, it is seen that the students' feelings of shame ($X = 4.19$) and guilt ($X = 4.32$) are at an intermediate level. The t-test results of students' perceptions of self confidence by gender are given in Table 6.

Table 6. *T-test of Students' Perceptions of Self confidence by Gender*

Variables	Gender	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p																				
Self Confidence	Female	245	3.52	19,29	702	-4,435	.000*																				
	Male	460	3.74	21,50				1. Internal Self Confidence	Female	245	3.49	10,62	702	-5,516	.000*	Male	460	4.01	11,51	2. External Self Confidence	Female	245	3.35	10,30	702	-2,763	.006*
1. Internal Self Confidence	Female	245	3.49	10,62	702	-5,516	.000*																				
	Male	460	4.01	11,51				2. External Self Confidence	Female	245	3.35	10,30	702	-2,763	.006*	Male	460	3.71	11,28								
2. External Self Confidence	Female	245	3.35	10,30	702	-2,763	.006*																				
	Male	460	3.71	11,28																							

* $p < .05$

When Table 6 is examined, students' perceptions of self confidence [$t(702) = -4.435$, $p < .05$], internal self confidence [$t(702) = -5.516$, $p < .05$] and external self confidence [$t(702) = -2.763$, $p < .05$] differ statistically significantly by gender. It is seen that male students' perceptions ($X = 4.01$, $X = 3.71$, $X = 3.74$) of internal self-confidence, external self confidence and total self confidence are higher than female students ($X = 3.49$, $X = 3.35$, $X = 3.52$). The t-test results of students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt by gender is given in Table 7.

Table 7. *T-test of Students' Perceptions of Offence related Feelings of Shame and Guilt by Gender*

Variables	Gender	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p																				
Offence related F. on Shame and Guilt	Female	245	4.58	12,21	701	4,940	.000*																				
	Male	460	4.08	12,98				1. Shame	Female	245	4.57	7,51	701	4,840	.000*	Male	460	3.99	7,56	2. Guilt	Female	245	4.59	5,93	702	4,029	.000*
1. Shame	Female	245	4.57	7,51	701	4,840	.000*																				
	Male	460	3.99	7,56				2. Guilt	Female	245	4.59	5,93	702	4,029	.000*	Male	460	4.18	6,75								
2. Guilt	Female	245	4.59	5,93	702	4,029	.000*																				
	Male	460	4.18	6,75																							

* $p < .05$

When Table 7 is examined, it is seen that the students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt [$t(701) = 4.940, p < .05$], shame [$t(701) = 4.840, p < .05$] and guilt [$t(702) = 4.029, p < .05$] differ statistically significantly by gender. It is seen that female students' perceptions ($X=4.57, X=4.59, X=4.58$) shame, guilt, offence related feelings of shame and guilt are higher than male students ($X=3.99, X=4.18, X=4.08$). The t-test results of students' perceptions of self confidence according to their attendance at Bilssem is given in Table 8.

Table 8. T-test of Students' Perceptions of Self confidence by Attendance of Bilssem

Variables	Attendance	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Self-Confidence	Yes	84	3.72	20,97	703	.805	.421
	No	621	3.66	21,04			
1. Internal Self Confidence	Yes	84	3.73	11,20	703	.871	.384
	No	621	3.66	11,47			
2. External Self Confidence	Yes	84	3.70	11,41	703	.634	.526
	No	621	3.65	10,95			

* $p < .05$

When Table 8 is examined, students' perceptions on self confidence [$t(703) = .805, p > .05$], internal self confidence [$t(703) = .871, p > .05$] and external self confidence [$t(703) = .634, p > .05$] don't differ statistically significantly by attendance of Bilssem. The t-test results of students' perceptions on offence related feelings of shame and guilt by attendance of Bilssem is given in Table 9.

Table 9. T-test of Students' Perceptions of Offence related Feelings of Shame and Guilt by Attendance of Bilssem

Variables	Attendance	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Offence related F. on Shame and Guilt	Yes	84	4.34	14,89	702	.619	.536
	No	621	4.24	12,65			
1. Shame	Yes	84	4.29	8,66	702	.651	.515
	No	621	4.18	7,54			
2. Guilt	Yes	84	4.40	7,10	703	.588	.556
	No	621	4.31	6,47			

* $p < .05$

When Table 9 is examined, it is seen that the students' perceptions on offence related feelings of shame and guilt [$t(702) = .619, p > .05$], shame [$t(702) = .651, p > .05$] and guilt [$t(703) = .588, p > .05$] don't differ statistically significantly by attendance of Bilssem. The ANOVA results of students' perceptions on self confidence according to their grade level is given in Table 10.

Table 10. ANOVA of Students' Perceptions of Self confidenceby Grade Level

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean Squares	F	p	Difference
Self-Confidence	Between G.	6177,605	3	2059,202			
	Within G.	305036,344	701	435,145	4,732	.003*	10-12
	Total	311213,949	704				
1. Internal Self Confidence	Between G.	1677,519	3	559,173			
	Within G.	90348,013	701	128,884	4,339	.005*	10-12
	Total	92025,532	704				
2. External Self Confidence	Between G.	1448,151	3	482,717	4,041	.007*	
	Within G.	83745,713	701	119,466			10-12
	Total	85193,864	704				

* $p < .05$

When Table 10 is examined, it is seen that the students' perceptions on self confidence [$F_{(3,701)}=4.732, p < .05$], internal self confidence [$F_{(3,701)}=4.339, p < .05$] and external self confidence [$F_{(3,701)}=4.041, p < .05$], differ statistically significantly by grade level. Scheffe Test was conducted to find out which groups the difference was between, and it was seen that the perceptions of 12th grade students ($X=3.91, X=3.92, X=3.93$) regarding self-confidence, internal self confidence and external self confidence were higher than those of 10th grade students ($X=3.59, X=3.83, X=3.58$). ANOVA results of students' perceptions on offence related feelings of shame and guilt by grade level is given in Table 11.

Table 11. ANOVA of Students' Perceptions of Offence related Feelings of Shame and Guilt by Grade Level

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean Squares	F	p	Difference
Offence related F. on Shame and Guilt	Between G.	1120,564	3	373,521			
	Within G.	116363,794	700	166,234	4,732	,082	-
	Total	117484,358	703				
1. Shame	Between G.	996,051	3	332,017			9-12
	Within G.	40384,494	700	57,692	5,755	,001*	10-12
	Total	41380,545	703				
2. Guilt	Between G.	26,820	3	8,940	,208	,891	
	Within G.	30089,557	701	42,924			-
	Total	30116,377	704				

* $p < .05$

When Table 11 is examined, it is seen that the students' perceptions on offence related feelings on shame and guilt [$F_{(3,700)}=4.732, p>.05$] and guilt [$F_{(3,701)}=.208, p>.05$] don't differ statistically significantly by grade level but differ statistically significantly by grade level on shame [$F_{(3,700)}=5.755, p<.05$] sub-dimension. Scheffe Test was conducted to find out which groups the difference was between, and it was seen that the perceptions of 9th ($X=4.44$) and 10th grade students ($X=4.24$) regarding shame were higher than those of 12th grade students ($X=3.61$). ANOVA results of students' perceptions on self confidence by school type is given in Table 12.

Table 12. ANOVA of Students' Perceptions of Self confidence by School Type

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean Squares	F	p	Difference
Self Confidence	Between G.	3681,494	4	920,373			
	Within G.	307532,455	700	439,332	2,095	,080	-
	Total	311213,949	704				
1. Internal Self Confidence	Between G.	1184,244	4	296,061			
	Within G.	90841,288	700	129,773	2,281	,059	-
	Total	92025,532	704				
2. External Self Confidence	Between G.	954,241	4	238,560	1,982	,095	
	Within G.	84239,623	700	120,342			-
	Total	85193,864	704				

* $p<.05$

When Table 12 is examined, it is seen that the students' perceptions on self confidence [$F_{(4,700)}=2.095, p>.05$], internal self confidence [$F_{(4,700)}=2.281, p>.05$] and external self confidence [$F_{(4,700)}=1.982, p>.05$], don't differ statistically significantly by school type. ANOVA results of students' perceptions on offence related feelings of shame and guilt by school type is given in Table 13.

Table 13. ANOVA of Students' Perceptions of Offence related Feelings of Shame and Guilt by School Type

Variables	Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean Squares	F	p	Difference
Offence related F. on Shame and Guilt	Between G.	4871,084	4	1217,771			
	Within G.	112613,274	699	161,106	7,559	,000*	SHS-TAHS SSHS-VTAHS
	Total	117484,358	703				
1. Shame	Between G.	1318,904	4	329,726			SHS-VTAHS
	Within G.	40061,642	699	57,313	5,753	,000*	SSHS-VTAHS
	Total	41380,545	703				

	Between G.	1250,167	4	312,542			SHS-AHS
2. Guilt	Within G.	28866,210	700	41,237	7,579	,000*	SHS- VTAHS
	Total	30116,377	704				SSHS- VTAHS

* $p < .05$

When Table 13 is examined, it is seen that the students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt [$F_{(4,699)}=7.559, p < .05$], shame [$F_{(4,699)}=5.753, p < .05$] and guilt [$F_{(4,700)}=7.579, p < .05$] differ statistically significantly by school type. Scheffe Test was conducted to find out which groups the difference was between. The perceptions of students attending science high schools ($X=4.56, X=4.49, X=4.63$) and social sciences high schools ($X=4.72, X=4.64, X=4.20$) was higher than the students attending Anatolian high school ($X=3.92, X=3.83, X=4.01$) on offence related shame and guilt, shame and guilt. The perceptions of students attending science high schools ($X=4.63$) was higher than the students attending Anatolian high school ($X=4.20$) on guilt. Results of Pearson product-moment correlation coefficient analysis of students' offence related feelings of shame and guilt and self confidence are given in Table 14.

Table 14. Results of Pearson Product-Moment Correlation Coefficient Analysis of Students' Offence related Feelings of Shame and Guilt and Self confidence

Variables	Self-Confidence	Internal Self-C.	External Self-C.
Offence related F. on Shame and Guilt	-,148**	-,169**	-,107**
Shame	-,210**	-,235**	-,158**
Guilt	-,044	-,055	-,026

$p < .01$

When Table 14 is examined, it can be seen that there is a low-level negative relationship between internal self confidence and external self confidence with offence related shame and guilt and shame, and the highest relationship is between shame and internal self confidence ($r = -.235, p < .01$), the lowest relationship is between offence related shame and guilt and external self confidence ($r = -.107, p < .01$). It can be said that as students' self confidence increases, their offence related feelings of shame and guilt decrease, and as their self confidence decreases, their offence related feelings of shame and guilt increase.

DISCUSSION, RESULTS AND RECOMMENDATIONS

When the literature was examined, it was seen that the studies on self-confidence, offence related feelings of shame and guilt were limited with students attending Science and Art Centers and project schools, so the results were discussed

with the existing studies in the literature conducted in other types of schools. In the research, it was determined that the levels of self-confidence, internal self-confidence, and external self confidence of secondary school students attending Bilsem and project schools were partially high, and their levels of offence related feelings of shame and guilt were moderate. Similarly, as a result of the research conducted by Gencer (2019), students' self confidence levels were found to be high.

It was observed that students' perceptions of self-confidence, internal self confidence and external self-confidence, differed statistically significantly according to gender, and male students' perceptions of internal self-confidence, external self-confidence, and total self confidence were higher than female students. In the literature, there are studies that do not find statistically significant differences in the self confidence levels of high school students according to their gender (Çoknaz et al, 2018, Bilgin, 2011) and studies that find statistically significant differences in the self confidence levels of high school students according to their gender (Aydın and Aydın, 2022, Ezmeci, 2012). Unlike this study, studies conducted by Aydın and Aydın (2022) and Ezmeci (2012) found that female students' self confidence scores were higher than male students.

It is seen that there is a statistically significant difference in students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt according to gender. Furthermore, female students' perceptions of offence related feelings of shame and guilt. And also, students' perceptions of self confidence and offence related feelings of shame and guilt do not differ statistically significantly according to their attendance at Bilsem. Similarly, according to the results of the research conducted by Dilber (2013), it was concluded that Anatolian High School students experienced more feelings of guilt in the face of mistakes than students studying in other types of high schools.

It is seen that students' perceptions of self-confidence, internal self confidence and external self confidence differ statistically significantly by grade level. It was observed that 12th grade students' internal self confidence and external self confidence levels were higher than 10th grade students. Studies in the literature support this study. As a matter of fact, in the study conducted by Aydın and Aydın (2022) to determine the effect of research projects on high school students' self confidence levels, it was determined that students' self confidence scores differed significantly depending on the grade level. It was found that the self confidence mean scores of 11th and 12th-grade students were higher than those of 9th and 10th-grade students. A study conducted by Bilgin (2011) found that adolescents' self confidence levels increase as they get older. In the study conducted by Ferreira, Bentoa, Chaves, and Duarte (2014), it was found that 12th-grade students had higher self confidence than 11th-grade students.

It is seen that there is no statistically significant difference in the students' perceptions of offence-related feelings on shame and guilt and guilt sub-dimension, depending on the grade level the student attends, but there is a statistically significant difference in their perceptions of shame depending on the grade level the student attends. It was observed that the perceptions of 9th grade and 10th grade students regarding shame were higher than 12th-grade students.

It was concluded that students' self-confidence, offence related feelings of shame, and guilt levels differ by the type of school the student attends, offence related feelings of shame and guilt levels of students attending science high schools and social sciences high schools are higher than those of students attending vocational and technical Anatolian high schools, and the guilt levels of science high school students are higher than Anatolian high school students. It can be said that this situation may be due to the fact that students attending science high schools have a high sense of academic responsibility and goals, and therefore they may feel guilty when they make mistakes.

It has been determined that there is a low-level negative relationship between self-confidence, internal self-confidence, and external self-confidence, and offence related feelings of shame and guilt and self-confidence. So, as students' self confidence levels of students increase, their offence related feelings of shame and guilt decrease, and as their self confidence level decreases, their offence related feelings of shame and guilt increase. Likely, studies in the literature support this finding (Budiarto and Helmi, 2021; Gevrekçi and Çırakoğlu, 2017; Gündüz, 2018; Kumru, 2022; Ward, 2014).

Activities can be developed and programs can be created by school psychological counselors to ensure healthy self confidence development by supporting secondary school students' coping skills offence related feelings of shame and guilt which are intensely felt. According to the research results, considering that there is a low level of self-confidence, especially in the 9th and 10th grades, it is important that the studies to be carried out in the first years of secondary education be more intensive and the studies are supported by the school administration. It is recommended that the research may be designed in different school types in terms of variables such as parental attitudes, number of siblings, birth order, socioeconomic level of the family, and educational status of the mother and father. In future studies, the relationship between the self-confidence, offence related shame, and guilt levels of students attending science and art centers and project schools, with rejection, lack of acceptance, approval necessity, and secure attachment processes can be investigated.

Acknowledgements

We would like to thank all the students who contributed to our study.

Conflict of Interest

There is no personal or financial conflict of interest between the authors of the article within the scope of the study.

Author Contribution

Design of Study: İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Data Acquisition: İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Data Analysis: İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Writing Up: İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

Submission and Revision: İGE(%33), HG(%34), YD(%33)

REFERENCES

- Akbari, O. ve Sahibzada, J. (2020). Students' self confidence and its impact on their learning process. *American International Journal of Social Science Research*, 5(1), 1-15. DOI: 10.46281/aijssr.v5i1.462.
- Akçay, C. ve Çoruk, A. (2012). Çalışma yaşamında duygular ve yönetimi: Kavramsal bir inceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 1(1), 3-25.
- Akın, A. (2007). Öz-Güven Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 167-176.
- Aydın, A. ve Aydın, F. (2022). Tübitak araştırma projelerine katılım gösteren ve göstermeyen öğrencilerin özgüven becerilerinin çeşitli değişkenlerle incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(88), 2017- 2028. DOI: 10.26450/jshsr.3282.
- Bilgin, O. (2011). *Ergenlerde özgüven düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Budiarto, Y. ve Helmi, A. F. (2021). Shame and Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Europe's Journal of Psychology*, 17(2), 131-145. DOI: 10.5964/ejop.2115.
- Büyükköztürk, Ş., Kılıç Çakmamak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, 34. Baskı. Pegem Akademi
- Çeçen, A., R. (2002). Duygular insan yaşamında neden vazgeçilmez ve önemlidir?. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 164-170.
- Çoknaz, H., Yıldız, M., Erbil, E. ve Altıntaş, H. (2018). Lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin karşılaştırılması. *İÜ Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1303-1414.
- Dilber, Y. (2013). *Ergenlerde görülen siber zorba/mağdur yaşantılarının utanç/suçluluk ve intikam duyguları çerçevesinde incelenmesi: Bursa ili örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi
- Diş, S., B. (2017). Ahlâkta duyguların yerine ilişkin bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Akademik-Us*, 1(2), 187-204.
- Dost, A. ve Yağmurlu, B. (2006). Suçluluk ve utanç duygularının kavramsallaştırmasına ilişkin sorunlar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(17), 37-51.
- Emler, N. (2001). *Self-esteem: The cost and causes of low self-worth*. York Publishing Services Ltd.
- Erkol, H. (2022). *Eğitim örgütlerinde duygu yönetimi*. Pegem Akademi.
- Ezmeci, F. (2012). İlköğretim 1.sınıf öğrencilerinin özgüvenleri [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

- Ferreira, M., Bento, M., Chaves, C. ve Duarte, J. (2014). The impact of self-concept and self-esteem in adolescents' knowledge about HIV/AIDS. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112, 575 - 582.
- Gencer, N. (2019). İmam hatip lisesi öğrencilerinin özgüven düzeyleri hakkında nicel bir analiz. *Bilimname XL*, 4, 407-440.
- Gevrekçi, A, Ö. ve Çirakoğlu, O., C. (2017). Suçluluk ve utanç duyguları üzerine kavramsal, nöropsikolojik ve psikopatolojik bir derleme. *Türk Psikolojik Yazıları*, 20(40), 89-105.
- Gündüz, İ. E. (2018). Öz-saygının, moral duygular ve depresyon ile ilişkisinde öz-şefkatin düzenleyici etkisi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavaklı, M. (2019). Why do we have emotions? The social functions of emotions. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(1), 11-20.
- Kaya, N. ve Taştan, N. (2020). Özgüven üzerine bir derleme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 297-312.
- Khosravi, Z. (2018). Din eğitiminde suçluluk ve utanç. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 2, 5-22. DOI: 10.12738/talim.2018.10100.
- Kumru, M. (2022). *Genç yetişkinlerde sorumluluk duygusunun özgüven, suçluluk ve utanç bağlamında incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Mckay M. ve Fanning, P. (2000). *Özgüven: Özgüveninizi ortaya koymak, geliştirmek ve korumak için kanıtlanmış bilişsel teknikler programı*. Arkadaş Yayınevi.
- Leary, M., R. (2015). Emotional responses to interpersonal rejection. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 17 (4), 435-441. DOI: 10.31887/DCNS.2015.174/mleary.
- Lindenfield, G. (1997). *Kendine güvenen çocuk yetiştirme: Çocukların benlik saygılarını geliştirme ve utangaçlıklarını yenme yolları*. HYB Yayıncılık.
- Oatley, K. ve Duncan, E. (1994). The experience of emotions in everyday life. *Cognition & Emotion*, 8(4), 369-381. DOI: 10.1080/02699939408408947.
- Sarıçam, H., Akin, A., ve Çardak, M. (2012). Hatayla ilişkili Utanç ve Suçluluk Duygusu Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sivil Akademi*, 235-247.
- Tangney J.,P., Miller, R.,S., Flicker L. ve Barlow D., H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 1256-1264. DOI: 10.1037/0022-3514.70.6.1256.
- Trampe D., Quoidbach J. ve Taquet M. (2015). Emotions in everyday life. *PLoS ONE* 10(12), 1-15. DOI:10.1371/journal.pone.0145450.
- Ward, L. (2014). Shame and guilt: Their relationship with self-esteem and social connectedness in Irish adults. Dublin: Department of Psychology DBS School of Arts. https://esource.dbs.ie/bitstream/handle/10788/2164/ba_ward_L_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Weissberger, T. (2021). The difference between self confidence and self esteem. <https://add.org/self-confidence-vs-self-esteem/>.